

Майстренко Т.М. Особливості надання ціннісної підтримки студентам залежно від рівня ціннісної регуляції навчальної діяльності / Т.М. Майстренко // Наукові записки. Серія "Психологія і педагогіка". – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип.. 19. – С. 130-135.

С. 130

УДК 159.922.7

Т.М. Майстренко
Житомирський державний
університет імені Івана Франка
м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ НАДАВАННЯ ЦІННІСНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТАМ ЗАЛЕЖНО ВІД РІВНЯ ЦІННІСНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються дослідження регуляції навчальної діяльності. На основі даних емпіричного дослідження описано структуру та рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності. Увагу акцентовано на питанні ціннісної підтримки навчальної діяльності студентів. Основними методами ціннісної підтримки навчальної діяльності студентів є використання організаційно-педагогічних особливостей кредитно-модульної системи та ціннісна підтримка розвитку здібностей. Ціннісна підтримка навчальної діяльності здійснюється з урахуванням рівня ціннісної регуляції навчальної діяльності. Основною метою ціннісної підтримки є розвиток рефлексії та здібностей студентів.

В статті аналізуються дослідження регуляції учебної діяльності. На основі даних, отриманих в ході емпіричного дослідження, описана структура і рівні ціннісної регуляції учебної діяльності. Основне увагу приділяється питанню ціннісної підтримки учебної діяльності студентів. Використання організаційно-педагогічних особливостей кредитно-модульної системи і ціннісна підтримка розвитку здібностей є основними методами ціннісної підтримки учебної діяльності. Ціннісна підтримка учебної діяльності здійснюється з урахуванням рівня ціннісної регуляції учебної діяльності. Головною метою ціннісної підтримки є розвиток рефлексії і здібностей студентів.

The value support of learning activity is analyzed in the article. The structure and levels of value regulation are described on the basis of data obtained during empirical study. The organization-pedagogical characteristics of ECTS and the abilities development value support are the main value support of learning activity methods. We take into account the level of value regulation for value support of learning activity. The development of reflection and the student's abilities are the main aim of value support.

Ключові слова: здібності, кредитно-модульна система, навчальна діяльність, ціннісна підтримка, ціннісна регуляція.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, способности, учебная деятельность, ценностная поддержка, ценностная регуляция.

Key words: abilities, ECTS, leaning activity, value support, value regulation.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Кредитно-модульна система, що запроваджується у навчальний процес вишів, потребує вищого рівня самостійності студентів у визначенні навчальних пріоритетів. Однак спостерігаються певні відмінності в адаптації студентів до кредитно-модульної системи навчання. Ці відмінності значною мірою визначаються особливостями ціннісної регуляції навчальної діяльності. На запобігання або подолання труднощів студентів спрямоване запровадження прийомів ціннісної підтримки, що забезпечує динаміку ціннісної регуляції навчальної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. У психології проблема регуляції переважно розглядається з точки зору її структурно-функціональних та індивідуально-стильових особливостей (О.О. Конопкін, В.І. Моросанова, О.К. Осницький, Р.Р. Сагієв) [3; 6; 11]. Особливості регуляції мислительної діяльності висвітлені у роботах В.О. Моляко, І.Д. Пасічника, Н.І. Пов'якель [5; 12; 14]. Останнім часом посилюється увага до вивчення ситуаційних та особистісно-ціннісних детермінант процесу регуляції (З.С. Карпенко, О.Л. Музика, Г.К. Радчук) [2; 8; 16].

Поділ регуляційних процесів на ситуаційно-ціннісну і суб'єктно-ціннісну регуляцію вводить О.Л. Музика [7]. Перша характерна для переважної більшості людей, друга – для творчо обдарованих особистостей. Основу регуляційних процесів становлять суб'єктні цінності, тобто ізоморфні по відношенню до конкретної життєвої ситуації особистісні цінності. Суб'єктні цінності утворюються із поєднання моральнісних цінностей, які визначають правила активності у міжособистісних стосунках, та діяльнісних цінностей, тобто вмінь і здібностей, що є внутрішнім ресурсом активності.

Вивчення регуляції навчальної діяльності представлено роботами Ю.О. Миславського, Н.О. Никончук, О.К. Осницького, А.Е. Пасніченко

Н.І. Пов'якель, А.С. Шарова [4; 10; 11; 13; 14; 18]. Ці автори, зокрема, підтримують тезу про те, що важливим чинником регуляції є особливості ціннісної сфери студентів. Саме суб'єктне ставлення до власних дій та вчинків, яке визначається цінностями особистості, на думку О.К. Осницького, є важливою умовою успішності навчання [11]. Ю.А. Миславський наголошує на тому, що цінності, зокрема, й професійні та освітні, виконують регулюючу функцію, якщо вони транслюються через носіїв цих цінностей – референтних осіб [4].

С. 131

Однак ряд студентів мають у навчанні проблеми як діяльнісного характеру, пов'язані із якістю та швидкістю засвоєння знань та умінь, так й обумовлені особливостями ціннісної сфери студентів. Аналіз літератури з проблеми розвитку та удосконалення навчальної діяльності показав, що психологічна допомога може здійснюватися у двох напрямках. Перевага зазвичай надається педагогічним методам та прийомам через удосконалення методики викладання, запровадження інноваційних методів освіти, внесення змін в систему організації навчання: модульно-розвивальна система (А. Фурман), активні методи навчання (А.А. Вербицький), спільна продуктивна діяльність (В.Я. Ляудис), діалогічний стиль спілкування (О.Є. Сапогова), освітній діалог (Г. Радчук) [16; 17]. Надання психологічної допомоги студентам орієнтоване на розвиток суб'єктності та актуалізацію особистісних ресурсів через консультативну та тренінгову роботу (Н.І. Пов'якель, Ю.М. Швалб) [14; 19].

Психологічна допомога може здійснюватися також шляхом надання ціннісної підтримки. Введене О.Л. Музикою у рамках суб'єктно-ціннісного аналізу поняття ціннісної підтримки особистісного росту визначається як сукупність форм і методів надання психологічної допомоги, спрямованої на гармонізацію особистісних цінностей людини чи їх актуалізацію з метою

саморозвитку особистості і підтримання самоідентичності в процесі вирішення життєвих завдань. Одним з основних ресурсів, які забезпечують регуляцію діяльності та розвиток особистості, автор розглядає здібності [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Особливості ціннісної регуляції навчальної діяльності у виші, труднощі, з якими стикаються студенти у навчальному процесі, та способи і прийоми їх корекції описані здебільшого в традиційній системі. Разом з тим можливості кредитно-модульної системи щодо здійснення ціннісної підтримки навчальної діяльності студентів недостатньо досліджені.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в аналізі методів та прийомів надання ціннісної підтримки студентам на різних рівнях ціннісної регуляції навчальної діяльності в умовах кредитно-модульної системи навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ціннісну регуляцію навчальної діяльності ми розглядаємо як свідомий динамічний процес, який включає планування, виконання, контроль та рефлексію результатів діяльності, здійснюється на основі ціннісного ставлення до неї та спрямований на саморозвиток.

До структури ціннісної регуляції навчальної діяльності включено ціннісний, референтний, діяльнісно-операційний та результативно-корегуючий компоненти (рис. 1.1.). Виокремлення таких структурних компонентів є відображенням твердження про взаємодію діяльнісних, соціальних та ціннісних механізмів регуляції навчальної діяльності.

Дослідження ціннісної регуляції навчальної діяльності та розробка і впровадження прийомів ціннісної підтримки здійснювалося на базі соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету. У дослідженні взяли участь студенти 2-5 курсів спеціальностей «Менеджмент організацій», «Соціальна педагогіка», «Практична психологія» та «Психологія».

На основі теоретичного аналізу та узагальнення результатів емпіричного дослідження було виокремлено чотири рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів: ситуативний, формально-виконавський, соціально-нормативний та суб'єктно-ціннісний.

Як показали результати дослідження, на ситуативному, формально-виконавському та соціально-нормативному рівнях ціннісної регуляції студенти стикаються з труднощами у навчальній діяльності. На ситуативному рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності типовими є такі проблеми: низький рівень рефлексії учбових умінь, недостатньо сформована

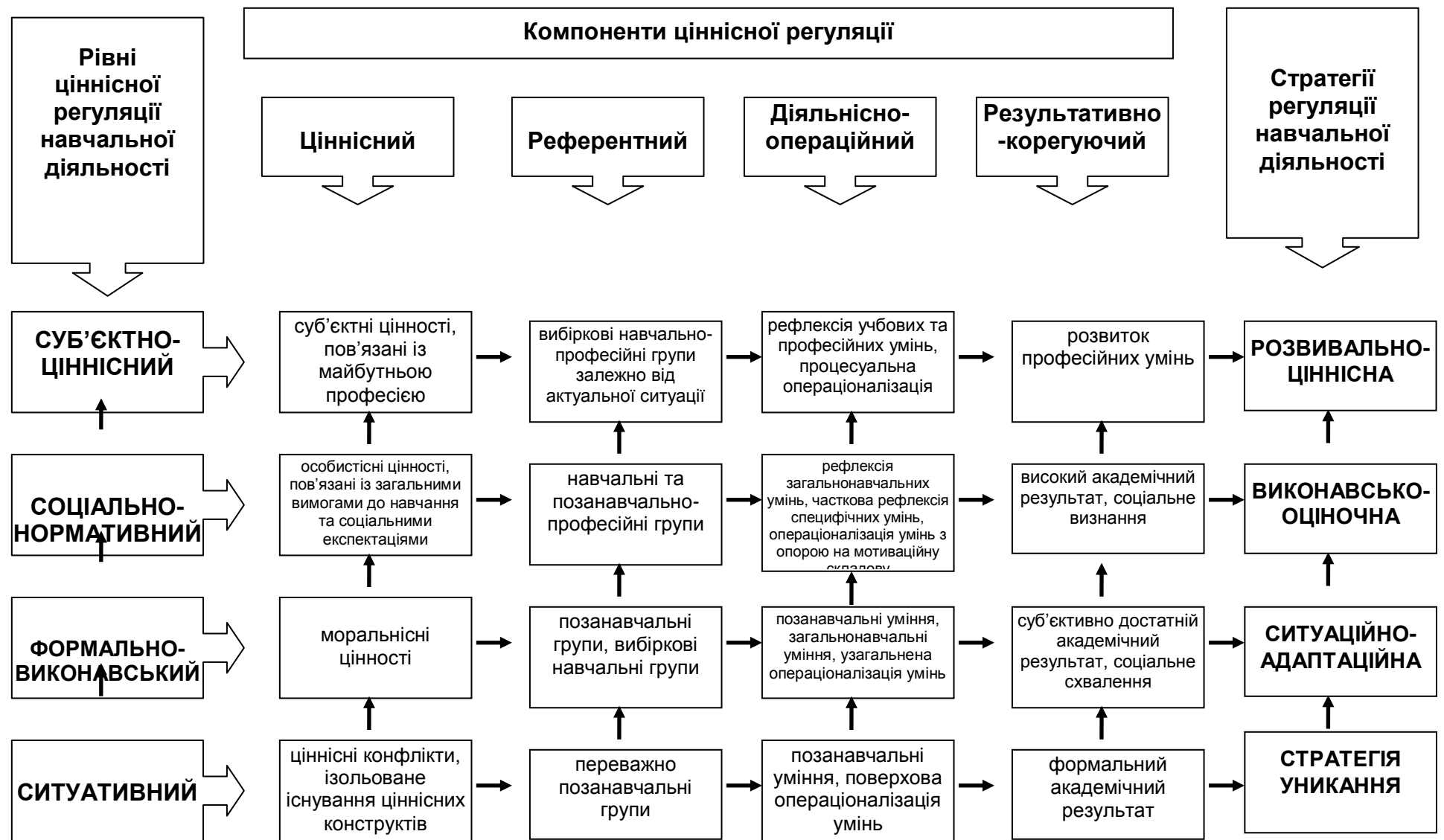

Рис. 1.1. Теоретична модель ціннісної регуляції навчальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульної системи

здатність до операціоналізації умінь, відсутність схвалення чи поцінування навчальної діяльності з боку референтного оточення, недиференційована ціннісна свідомість, брак моральнісних та діяльнісних ресурсів здійснення навчальної діяльності, нездатність диференційовано оцінити результат навчання та відкоригувати процес регуляції навчальної діяльності, навчальна діяльність не є особистісною цінністю та не пов'язана із життєвими планами і намірами.

Серед труднощів студентів формально-виконавського рівня ціннісної регуляції навчальної діяльності можна виокремити такі: низька здатність до рефлексії учбово-професійних умінь, поверхова здатність до операціоналізації учбово-професійних умінь, переважання референтного оточення з позанавчальної діяльності, переважання моральнісних цінностей, брак діяльнісних ресурсів, пов'язаних із навчальною діяльністю; недостатньо розвинена здатність до коригування регуляції навчальної діяльності; переважання зовнішньої мотивації навчальної діяльності; навчальна діяльність не є особистісною цінністю та не пов'язана із життєвими планами і намірами.

До проблем студентів соціально-нормативного рівня регуляції навчальної діяльності відносяться такі: брак діяльнісних ресурсів, пов'язаних із професійною діяльністю; переважання орієнтації на соціальну оцінку, а не на внутрішні ціннісні критерії; учбово-професійні уміння не розглядаються у часовій професійній перспективі.

Таким чином, можна зробити висновок, що проблеми, пов'язані з регуляцією навчальної діяльності, значною мірою обумовлені особливостями ціннісної свідомості студентів та недостатньо розвиненою здатністю до рефлексії учбово-професійних умінь.

Наявність цих труднощів зумовлює необхідність здійснення ціннісної підтримки регуляції навчальної діяльності студентів. Ціннісну підтримку регуляції навчальної діяльності студентів ми розглядаємо як систему психологічних впливів, спрямованих на рефлексію труднощів учбово-

професійної діяльності та на актуалізацію діяльнісних і соціальних ресурсів, які сприяють переходу на вищі рівні ціннісної регуляції навчальної діяльності.

Згідно виділених у теоретичній моделі нашого дослідження рівнів і компонентів ціннісної регуляції та результатів емпіричного дослідження ціннісна підтримка має бути спрямована: на розвиток рефлексії учбово-професійних умінь та здатності до їх операціоналізації (діяльнісно-операційний та результативно-корегуючий компоненти); на формування професійного референтного оточення (референтний компонент); на актуалізацію у ціннісній свідомості моральнісних та діяльнісних ресурсів регуляції навчальної діяльності (ціннісний компонент).

Згідно названих напрямків ціннісної підтримки здійснювався підбір організаційно-педагогічних та психологічних методів і прийомів розвитку ціннісної регуляції навчальної діяльності. Організаційно-педагогічні засоби надання ціннісної підтримки обумовлені особливостями організації навчання в умовах кредитно-модульної системи. До них, зокрема, ми відносимо можливість здійснювати вибір власної стратегії навчальної діяльності, використання професійно-орієнтованих завдань та комп'ютерне тестування, включення у різні види позанавчальної діяльності як спосіб отримання визнання.

Процес реалізації програми ціннісної підтримки регуляції навчальної діяльності базувався на програмі надання ціннісної підтримки з використанням проблемно-орієнтованих технік ціннісної підтримки розвитку здібностей. Основним механізмом, на який спирається ціннісна підтримка, є розвиток рефлексивних механізмів, активна позиція досліджуваного та прийняття ним ролі співдослідника, адже лише за цієї умови ціннісна підтримка може бути ефективною [15].

Програма ціннісної підтримки навчальної діяльності включає ряд послідовних та взаємопов'язаних етапів (табл. 1).

Перший етап – реконструкція ціннісної свідомості за допомогою методики моделювання ціннісної свідомості [15]. Спільно з досліджуваними

аналізуються факторно-семантичної моделі, що допомагає студентам визначитися з особливостями власної системи цінностей та виявити можливі труднощі у ціннісній регуляції навчальної діяльності.

С. 133

Таблиця 1

Етапи, напрямки та показники ефективності ціннісної підтримки регуляції навчальної діяльності

Етапи ціннісної підтримки	Напрямок ціннісної підтримки	Показники ефективності ціннісної підтримки		
		<i>Ситуативний рівень регуляції</i>	<i>Формально-виконавський рівень регуляції</i>	<i>Соціально-нормативний рівень регуляції</i>
<i>Повторна реконструкція ціннісної свідомості (контрольний зріз)</i>	актуалізація ресурсів регуляції навчальної діяльності у ціннісній свідомості досліджуваних	поява значущих цінностей та зняття ціннісної конфліктності	актуалізація діяльнісних цінностей, пов'язаних з учбово-професійною сферою	поява суб'єктивних цінностей, пов'язаних із професійною діяльністю
<i>Ціннісна підтримка регуляції навчальної діяльності (формувальний вплив)</i>	поетапна рефлексія дієво-операційних та соціальних ресурсів здійснення навчальної діяльності	усвідомлення дефіциту ресурсів для навчальної діяльності та пошук необхідних умінь і соціальних стосунків шляхом рефлексії виконання професійно-орієнтованих завдань	усвідомлення браку діяльнісних ресурсів регуляції навчальної діяльності та пошук учбово-професійних умінь і відповідного референтного оточення шляхом рефлексії виконання професійно-орієнтованих завдань та інших видів навчальних робіт	усвідомлення браку діяльнісних ресурсів, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю, та пошук професійних умінь і референтного оточення шляхом рефлексії виконання професійно-орієнтованих завдань та здійснення професійної діяльності
<i>Первинна реконструкція ціннісної свідомості (констатувальний зріз)</i>	актуалізація проблем, пов'язаних із регуляцією навчальної діяльності, у ціннісній свідомості досліджуваних	відсутність усвідомлюваних ресурсів для здійснення навчальної діяльності, наявність деструктивних чинників регуляції, конфліктність соціальних та діяльнісних ресурсів	обмеженість ресурсів для здійснення навчальної діяльності, обумовлена браком діяльнісних ресурсів	обмеженість ресурсів для здійснення навчальної діяльності, пов'язана із звуженням перспектив професійного розвитку

Другий етап – пошук діяльнісних, соціальних та особистісно-ціннісних ресурсів регуляції навчальної діяльності на основі рефлексії дієво-операційної

складової учбово-професійних здібностей, кола референтних осіб, особистісних якостей та власного досвіду навчання. Це здійснювалося шляхом заповнення карти МВДЗ [1]. При чому значимим був не лише факт усвідомлення та оцінки актуального стану розвитку здібностей, але й визначення прогнозу їх розвитку або набуття нових умінь та формування іншої системи соціальних стосунків. Як зазначала частина досліджуваних, заповнення карти МВДЗ мало тривалий у часі ефект, адже навіть після проведення дослідження намагалися для себе проаналізувати, що саме і наскільки добре вони вміють робити. Однак потрібно зазначити, що не всі студенти були здатні визначити уміння або особистісні якості, які б могли слугувати ресурсом для розвитку окремих компонентів регуляції, або із референтними особами, компетентними у навчальній діяльності.

Третій етап – актуалізація ресурсного потенціалу (здібностей та референтного оточення) у свідомості досліджуваних шляхом повторної реконструкції ціннісної свідомості. Студентам пропонувалося замінити частину названих цінностей (не більше третини) на інші, які б мали відношення до учбово-професійної діяльності. Такий підхід є відображенням тієї позиції, що ресурси для ціннісної підтримки мають відшуковуватися у ціннісній свідомості самих досліджуваних. Крім того, не менш важливим є факт усвідомлення цих цінностей, узгодження їх з іншими ціннісними утвореннями та діяльнісне підтвердження реальними вчинками.

Застосування програми ціннісної підтримки неоднозначно сприймалося студентами на різних рівнях ціннісної регуляції навчальної діяльності. Найбільше складнощів виникло у роботі зі студентами ситуативного рівня ціннісної регуляції навчальної діяльності. Основна проблема полягала у відсутності бажання вносити певні зміни у регуляцію навчальної діяльності. У ході обговорення студенти адекватно сприймали виявлені труднощі, погоджувалися з тим, що це дійсно їм притаманне (особливо у ситуаціях, коли до групи особистісних цінностей входили цінності з негативним семантичним навантаженням), давали пояснення, чому ці цінності їм притаманні та з ким зі

значимих осіб вони пов'язані. Однак на етапі повторної реконструкції ціннісної свідомості не вважали за потрібне щось змінювати, оскільки не вбачали в існуючій ситуації для себе проблему.

Це ще раз підтверджує тезу про те, що психологічна допомога, спрямована на розвиток учбово-професійних здібностей, може бути ефективною лише за умови, якщо суб'єкт (студент) усвідомлює потребу в ній. А у студентів ситуативного рівня регуляції така потреба відсутня, адже важливішими для них є уміння із позанавчальної діяльності, в якій вони вбачають перспективи свого особистісного або професійного розвитку.

С. 134

Частина студентів також переживала труднощі, пов'язані із браком ресурсів у сфері навчальної діяльності. Реконструкція ними ціннісної свідомості полягала у тому, що вони лише автоматично заміняли цінності з негативним значенням на антонімічні цінності, наприклад, «безвідповідальний» на «відповідальний». Інша тенденція полягала у тому, що замінюючи цінності, частина досліджуваних достатньо формально використовували морально-етичні цінності.

Така ситуація спонукала нас до пошуку додаткових прийомів ціннісної підтримки, які б насамперед актуалізували діяльнісні ресурси регуляції навчальної діяльності. Як прийоми ціннісної підтримки ми розглядаємо виконання професійно-орієнтованих завдань. Найважливішими для усвідомлення і розвитку учбово-професійних умінь є етапи демонстрації, самоаналізу та саморозвитку. Тому в ході надання ціннісної підтримки студентам пропонувалося згадати власний досвід виконання професійно-орієнтованих завдань, визначитися з тим, які саме складові навчально-професійних умінь та професійно-важливі якості у них найкраще розвинені. Разом з цим потрібно було вказати, у кого ще зі студентів або інших осіб, пов'язаних із професійною діяльністю, ці показники також сформовані.

Виокремлені характеристики та референтних осіб відповідно пропонувалося включити до оцінної решітки ММЦС на етапі повторної реконструкції.

Позитивне значення також має індивідуальний досвід успішної учбово-професійної діяльності: проходження практики, включення у діяльність із високим потенціалом розвитку професійних умінь – участь у навчальних тренінгах або інтервізійних групах, робота у волонтерських чи громадських організаціях, власні спроби самостійної професійної діяльності.

Як показав етап повторної реконструкції ціннісної свідомості, у результаті ціннісної підтримки відбулися такі зміни у ціннісній свідомості студентів: зниження конфліктності цінностей, поява цінностей із позитивною конотацією (на ситуативному рівні); наявність зв'язку між діяльнісними та моральнісними цінностями, поява діяльнісних цінностей, що відображають вимоги до виконання навчальної діяльності (на формально-виконавському рівні); збільшення суб'єктних цінностей, пов'язаних із учбово-професійною діяльністю (на соціально-нормативному рівні ціннісної регуляції).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки.

1. Ціннісна регуляція навчальної діяльності є свідомим динамічним процесом, який включає ціннісний, референтний, діяльнісно-операційний та результативно-корегуючий компоненти і має рівневу структуру.
2. Проблеми навчальної діяльності студентів значною мірою обумовлені особливостями їх ціннісної свідомості та недостатньо розвиненою здатністю до рефлексії учбово-професійних умінь.
3. Вирішення можливих проблем навчальної діяльності студентів здійснюється шляхом змін в організації навчально-виховного процесу відповідно до вимог кредитно-модульної системи, а також шляхом надання ціннісної підтримки.
4. Ціннісна підтримка навчальної діяльності здійснюється з урахуванням рівня ціннісної регуляції навчальної діяльності й орієнтована на пошук

внутрішніх ресурсів розвитку, рефлексію здібностей та їх інтеграцію до ціннісної сфери студентів.

Список використаних джерел

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [За ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики]. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320с.
2. Карпенко З.С. Аксіопсихологія особистості / З.С. Карпенко. – К.: ТОВ «Міжнар. фін.агенція», 1998. – 216 с.
3. Конопкин О.А. Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития / О.А. Конопкин // Вопросы психологии. – 2004. – № 2. – С. 128-135.
4. Миславский Ю.А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте / Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР – М.: Педагогика, 1991. – 152 с.
5. Моляко В.А. Творческая конструктология (пролегомены). – К.: «Освіта України», 2007. – 388 с.
6. Моросанова В.И. Индивидуальный стиль саморегуляции: феномен, структура и функции в произвольной активности человека. – М.: Наука, 2001. – 192 с.
7. Музика О.Л. Дві лінії і дві регуляційні схеми розвитку особистості / Музика Олександр Леонідович // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць. – К.: Логос, 2011. – Т.2. – С. 43-50.
8. Музика О.Л. Здібності у системі ціннісної регуляції розвитку творчо обдарованої особистості / Музика О.Л. // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О.Моляко. – Т.12. – Вип. 5. – Ч.І. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.49-55.
9. Музика О.Л. Ціннісна підтримка особистісного розвитку як теоретична та прикладна проблема / Музика О.Л. // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка «Актуальні проблеми психології» у 12 томах / За ред. В.О. Моляко. – Т.12. – Випуск 8. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. – С. 177-188.
10. Никончук Н.О. Рефлексивно-ціннісна регуляція розвитку учбових здібностей у молодшому шкільному віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Никончук Наталія Олександрівна. – К., 2009. – 20 с.
11. Осницький А.К. Умения саморегуляции в профессиональном самоопределении учащихся / А.К. Осницький // Вопросы психологии. – 1992. – №1. – С. 52-59.

С. 135

12. Пасічник І.Д. Психологічні характеристика індивідуального мислення // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск: «Сучасні дослідження когнітивної психології». – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. – Вип.13. – с. 3-14.
13. Пасниченко А.Э. Проблема ценностной регуляции научной деятельности студентов вузов / А.Э. Пасниченко // Научный часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Збірник Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. - №6 (30). – Ч.1. – С. 298-318.
14. Пов'якель Н.І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи: [монографія] / Надія Іванівна Пов'якель. – Вид. 2, випр. і доп. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 298с.
15. Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. – 2-ге вид. перероб і доп. – Житомир, 2010. – 587 с.

16. Радчук Г. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія / Галина Радчук. – Тернопіль: ТНПУ, 2009. – 415 с.
17. Фурман А. Порівняння принципів і параметрів наукового проектування традиційної та інноваційної систем освіти / Анатолій Фурман // Психологія і суспільство. – 2008. – №4. – С. 137-163.
18. Шаров А.С. Процесс и структура учения студентов в высшей школе / А.С. Шаров // Электронный научный журнал «Вестник Омского государственного педагогического университета». Выпуск 6. www/omsk.edu.
19. Швалб Ю.М. Поняття суб'єкта учбової діяльності / Ю.М. Швалб // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 303-315.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

	<p>Майстренко Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка</p>	
Робоча адреса:	Домашня адреса:	
10008 Житомир, вул. В.Бердичівська 40, ЖДУ імені Івана Франка тел.: (0412) 37-20-63 e-mail: spf@zu.edu.ua	10001 Житомир, вул. Котовського, 101, кв.32 Тел. дом.: (0412) 36 37 16 Тел. моб.: (050) 441 17 18 e-mail: maistrenco@yandex.ru	